

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Антоніна Черпак,
к. е. н., доцент
кафедри
менеджменту
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет імені
Вадима Гетьмана»

Посадовими особами органів управління АТ згідно чинного законодавства України є фізичні дієздатні особи, обрані до органів управління товариства. А саме: голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії (ревізор АТ), а також голова та члени інших органів управління товариства, якщо його утворення передбачено статутом товариства. Посадові особи обираються у порядку обумовленому статутом та відповідними внутрішніми нормативними положеннями АТ. Згідно вимог Закону України «Про акціонерні товариства», посадових осіб наглядової ради та членів ревізійної комісії (ревізора) обирають загальні збори акціонерів, а обрання та відкликання членів виконавчого органу – є прерогативою наглядової ради. Водночас, якщо статутом АТ це питання буде віднесено до компетенції загальних зборів, то повноваження члена виконавчого органу можуть припинятися і за рішенням зборів.

З усіма посадовими особами АТ укладається трудовий або цивільно-правовий договір, у якому визначаються їх права, обов'язки, відповідальність, умови та порядок оплати праці, підстави припинення та наслідки дострокового припинення договору, зобов'язання щодо нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної (інсайдерської) інформації, оприлюднення конфлікту інтересів та ін. Посадовими особами у АТ не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, внутрішніх справ, державні службовці, крім випадків, коли вони виконують функції з управління корпоративними правами держави та представляють інтереси держави або територіальної громади в наглядовій раді або ревізійній комісії товариства. Також не можуть бути посадовими особами АТ особи, яким суд заборонив займатися певним видом діяльності (у АТ, що провадить цей вид діяльності), а також особи, які мають непогашену судимість за злочини проти власності, службові чи господарські злочини.

Посадові особи несуть відповідальність перед АТ за збитки, завдані

товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із чинним законодавством. Але стандарти корпоративного управління вимагають від посадових осіб свідомого дотримання норм корпоративного права та сумлінної роботи на благо акціонерів та інших стейкхолдерів.

Посадові особи покликані діяти як найкраще в інтересах товариства, управляти корпорацією з метою збільшення рівня її ринкової капіталізації й добробуту її акціонерів, який, у свою чергу, залежить у більшому ступені від зростання ціни акцій АТ та у меншому – від рівня дивідендних виплат. Посадові особи АТ – члени правління, наглядової ради, ревізійної комісії - це агенти акціонерів, найняті останніми для ефективного управління корпорацією. Наймаючи менеджерів виконувати обов'язки з управління АТ, щоб стимулювати діяти цих посадових осіб в інтересах товариства, акціонери мають вирішити агентську проблему. Сутність «агентської проблеми» зводиться до вирішення двох ключових питань:

1. Яким має бути рівень та структура винагороди менеджменту, щоб вони були зацікавлені активно працювати на користь АТ та максимізації добробуту його акціонерів, а не відстоювали лише власні інтереси у товаристві?

2. Якими мають бути дивіденди та темпи нарощування ринкової капіталізації АТ, щоб акціонери не продавали належні їм акції й зберігали існуючий паритет контролю в АТ?

Отже, акціонери прагнуть найняти найкращих менеджерів для управління інвестованими коштами за найменшу ціну, адже виплати менеджерам зменшують прибутки корпорації й її акціонерів. Водночас, менеджери не зацікавлені у виплаті високих дивідендів акціонерам, оскільки виплати акціонерам зменшують обсяги підконтрольних менеджменту ресурсів й гнучкість в управлінні фінансами. Негативний вплив «агентської проблеми» на результативність та ефективність діяльності корпорації проявляється у тому, що менеджери діють не в інтересах акціонерів, оскільки їх основним мотивом є їх особисті інтереси, що природно не співпадають з інтересами акціонерів. Для врегулювання цієї проблеми на практиці застосовується ряд заходів, спрямованих на створення системи важелів і противаг за рахунок:

- введення до наглядової ради (ради директорів) корпорації більшості незалежних членів;
- мотивації членів наглядової ради (ради директорів) та топ-менеджерів до переважаючого дотримання інтересів акціонерів (через запровадження привабливих для них та пов'язаних з результатами діяльності корпорації «компенсаційних пакетів», опціонів на купівлю акцій);
- запровадження у корпорації стандартів корпоративного управління з метою:
 - максимально можливої прозорості фінансової та управлінської діяльності корпорації;
 - формування у корпорації однакового ставлення до усіх категорій акціонерів, особливо дрібних.

Посадові особи АТ повинні сумлінно ставитися до виконання покладених на них обов'язків, дотримуватися стандартів корпоративного управління, поважати права усіх акціонерів, незалежно від того, який пакет акцій останнім належить.

Обов'язки посадових осіб органів управління АТ та обмеження щодо здійснення ними своїх повноважень (наприклад, щодо укладання значних

угод) визначаються посадовими інструкціями, статутом та внутрішніми нормативними документами АТ.

За порушення вимог чинного законодавства України, статуту та інших внутрішніх документів АТ посадові особи можуть бути притягнуті до *дисциплінарної, майнової (цивільної), адміністративної та кримінальної відповідальності*. У трудових договорах з членами органів управління АТ передбачають відповідні положення, які регулюють порядок відшкодування посадовими особами збитків, завданих корпорації внаслідок невиконання або неналежного виконання ними своїх обов'язків. Водночас, такі положення повинні враховувати прийнятні норми підприємницького ризику, щоб не допустити надмірної перестороги з боку посадових осіб, яка перешкоджатиме гнучкості реакції на стратегічні зміни у середовищі господарювання корпорації.

Слід відмітити, що санкції за правопорушення у сфері корпоративної діяльності в Україні є досить поміркованими, на відміну від інших країн, що не сприяє зацікавленості посадових осіб у відповідальному ставленні до виконання своїх посадових обов'язків.

Майнова відповідальність посадових осіб регулюється нормами цивільного права. Згідно з вимогами Закону України «Про акціонерні товариства» посадові особи АТ несуть відповідальність перед товариством за завдані йому збитки своїми діями або бездіяльністю відповідно до закону. Під збитками згідно норм цивільного права України при цьому слід розуміти реальну шкоду, завдану товариству (витрати, які товариство понесло невинуватено у наслідок протиправних дій посадової особи), а також втрачену вигоду (недоотримані доходи). З урахуванням того, що більшість рішень посадовими особами – членами органів управління АТ приймаються колективно, їх відповідальність зазвичай є солідарною. Протиправні рішення та дії посадових осіб АТ можна *поділити на чотири групи* [1, с.585-588]:

1) рішення, прийняті поза межами компетенції посадової особи чи органу управління АТ (наприклад, щодо угод з зацікавленістю);

2) рішення, прийняті недбало і недобросовісно, із неналежним рівнем виконання власних посадових обов'язків;

3) бездіяльність посадових осіб АТ (неявка на засідання органу управління, відсутність адекватного реагування на ознаки кризових явищ у діяльності АТ та ін.);

4) невиконання власних посадових обов'язків або повноважень органу управління, до якого входить посадова особа (наприклад, ненадання необхідної інформації контролюючим органами та ін.)

Обов'язковою підставою притягнення до майнової відповідальності посадових осіб АТ є встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями (бездіяльністю) посадових осіб та завданими АТ збитками. Недостовірною інформація у проспекті емісії цінних паперів також може стати підставою для притягнення до матеріальної відповідальності посадових осіб АТ, якщо інвестор доведе причинний зв'язок між завданими йому збитками та характером інформації, яка в подальшому виявилася недостовірною. Останні гучні скандали на світових фондових ринках були пов'язані саме з недостовірною інформацією, яка містилася у звітах компаній. Звичайно, якщо ці звіти були б достовірними, інвестори могли б або взагалі не купувати такі цінні папери, або придбати їх за нижчою ціною.

Умовами, що виключають відповідальність посадових осіб, можуть бути: *по-перше*, нормальний ступінь прийняття підприємницького ризику (не можна притягати посадових осіб до відповідальності за стратегічні рішення, наприклад, за наслідки дії зовнішніх факторів (інфляція, зростання цін на сировину та ін.); *по-друге*, не можуть бути притягнуті до відповідальності посадові особи, які на засіданні колегіального органу, членами якого вони є, голосували проти рішення, що призвело до отримання збитків товариством (якщо це належним чином зафіксовано у протоколі засідання такого органу).

Кримінальна відповідальність посадових осіб товариства стосується, насамперед, порушень, допущених у процесі здійснення операцій із цінними паперами, адже саме на цьому наголошують норми Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок». На виконання вимог цього закону Кримінальний Кодекс України було доповнено статтею 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації». Так, незаконне використання інсайдерської інформації особою, яка нею володіє, якщо це завдало істотної шкоди¹, - карається штрафом 750-2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого. Аналогічне діяння, вчинене повторно, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки², - карається штрафом 2000-3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк 2-5 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого. У свою чергу стаття 232-2 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність посадових осіб АТ за приховування інформації про діяльність товариства. Зокрема, ненадання посадовою особою АТ інвестору в цінні папери (у т.ч. акціонеру) на його письмовий запит інформації про діяльність АТ у межах, передбачених законом, або надання йому недостовірної інформації, якщо це заподіяло інвестору (акціонеру) матеріальну шкоду в значному розмірі, - карається штрафом 500-1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 2 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого. Ті самі діяння, вчинені повторно, - караються штрафом 1000-3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

¹ заподіяння матеріальних збитків, які в 500 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян

² заподіяння матеріальних збитків, які у 1000 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян

Крім того, посадові особи АТ можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності відповідно до статей Кримінального кодексу України: ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст.218 «Фіктивне банкрутство», ст. 219 «Доведення до банкрутства», ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», ст.220 «Приховування стійкої фінансової неспроможності», ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами», ст. 223 «Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску», ст. 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», ст. 223-2 «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів», ст. 228 «Примушування до антиконкурентних узгоджених дій», ст.232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці», ст.364. «Зловживання владою або службовим становищем», ст.365 «Перевищення влади або службових повноважень», ст. 366 «Службове підроблення», ст.367 «Службова недбалість», ст.368 «Одержання хабара», ст.369 «Давання хабара», ст.370 «Провакація хабара».

Адміністративна відповідальність посадових осіб АТ має місце у випадку вчинення адміністративного правопорушення, більшість із яких пов'язана з порушеннями у сфері фінансів, податків, зборів, операцій із цінними паперами. Види адміністративних правопорушень та порядок притягнення до адміністративної відповідальності за їх вчинення регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення».

З метою зменшення негативних наслідків можливої безвідповідальної поведінки посадових осіб АТ у світовій практиці використовується страхування відповідальності членів органів управління АТ (directors & officers liability insurance – D&O). На жаль, на вітчизняному терені така практика поки що не розповсюджена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Совет директоров как мировой стандарт корпоративного управления компанией / Под ред. И.В.Беликова. – М.: Эксмо, 2008. – 624 с.
2. AA1000 AccountAbility Principles Standard 2008 // AccountAbility [Електронний ресурс]. - October 24 . – 2008. - ISBN 978-1-901693-56-0. – Режим доступу: <http://www.accountability.org/research/publications/aa1000.html>
3. *Виговський О.І.* Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О.І.Виговський. – К.: Юстиніан, 2009. – 880 с. – Бібліогр.: с.12-18.
4. Господарський Кодекс України: Офіційний текст. – К.: Кондор, 2003. – 208 с.
5. Про акціонерні товариства // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>. – (Нормативні документи. Закон України).
6. Цивільний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Кондор, 2003. – 399 с.